

**ПИРОГОВ
МИКОЛА ІВАНОВИЧ
(1810-1881)**

Микола Пирогов народився 13 (25) листопада 1810 року в Москві у сім'ї колезького секретаря. Бажання стати лікарем виникло в ранньому дитинстві під впливом незабутнього враження, яке справив на маленького хлопчика професор Є.Й.Мухін, який вилікував старшого брата Івана від тяжкої недуги. Після закінчення коледжу 14-річного юнака, за сприяння Є.Й.Мухіна, зарахували студентом медичного факультету Московського університету. Зберігся документ від 22 вересня 1824 року, в якому записано, що "... згідно з розпорядженням ректора університету ми екзаменували Миколу Пирогова ...у мовах та науках, потрібних вступникам до університету у званні студента, і знайшли його здібним до слухання професорських лекцій у цьому званні". 1828 року М.І.Пирогов з відзнакою закінчив університет і за пропозицією декана медичного факультету професора Є.Й.Мухіна рекомендований на наукову роботу за кордон у Дерптський університет. Працюючи у професора І.Ф.Мойєра (1786-1858) у Дерпті, М.І.Пирогов збагнув, що

хірурги під час оперативних втручань зосереджують основну увагу на довжині, напрямку та глибині розрізів і не звертають уваги на структуру та положення органів, на яких виконують основний етап операції. Як зауважував М.І.Пирогов, викладання оперативної хірургії проводилося без опрацювання техніки втручань на трупах та експериментальних тваринах через ризик занесення хірургом у рану інфекції. Пізніше, працюючи в Берліні, М.І.Пирогов застав практичну хірургію цілком ізольованою від головних її основ – анатомії та фізіології. М.І.Пирогов, наприклад, був дуже здивований тим, що знаменитий німецький хірург Карл Грефе під час виконання складних операцій завжди запрошував професора анатомії, якого весь час запитував, чи немає під скальпелем кровоносної судини або нерва. Врешті-решт М.І.Пирогов дійшов висновку, що успіх оперативного втручання можливий за умови, якщо хірург думає як фізіолог, а оперує як топографоанатом. Він вважав, що "... слід боятися не того хірурга, який рідко буває в ана-

томічному театрі, а того, який там не буває".

У Дерпті М.І.Пирогов захистив дисертацію "Чи є перев'язка черевної аорти при аневризмах пахвинної ділянки легко виконуваною і безпечною" (1832), а згодом (1836) його призначають професором теоретичної та практичної хірургії. Невдовзі він видає працю "Анналы хирургического отделения клиники императорского университета в Дерпте", яка базувалася на аналізі помилок у діагностиці та лікуванні хворих. 1838 року вийшла книга М.І.Пирогова "Хірургічна анатомія артеріальних стовбурів і фасцій", в якій вперше показано будову фасціальних футлярів і топографію судинно-нервових пучків кінцівок.

Працюючи в Дерпті, він познайомився з донькою відставного гусарського ротмістра Катериною Березіною, на якій у 32-річному віці одружився. Згодом народився син, якого назвали Миколою. Через чотири роки народився другий син. На десятий день після пологів Катерина захворіла на гнійний менінгіт і померла.

З 1841 року М.І.Пирогов – професор Медико-хірургічної академії, де очолив кафедру, якою тривалий час керував професор І.Ф.Буш (1771-1843). За кафедрою був закріплений військово-сухопутний шпиталь. Одночасно М.І.Пирогова призначають директором інструментального заводу та консультантом трьох лікарень для бідних. Упродовж року читав лекції і проводив практичні заняття в приміщеннях військово-сухопутного шпиталю. Проводив розтини трупів у підвальних та пристосованих приміщеннях, інколи до 20 розтинів на день. Від такого перевантаження М.І.Пирогов тяжко захворів. Ніхто з лікарів не зміг поставити вірний діагноз і тільки ординатор Обухівської лікарні лейб-медик Олександра II Георг Раух з'ясував причину хвороби, пов'язавши її з госпітальними та анатомічними заняттями.

За 15 років роботи в Петербурзі М.І.Пирогов прооперував тисячі хворих, відпрепарував 12000 трупів, видав "Повний курс прикладної анатомії з малюнками. Анатомія описова, фізіологічна та хірургічна", а також "Топографічну анатомію, ілюстровану зрізами, проведеними через заморожене тіло людини в трьох напрямках" (1851). У Росії ця

книга була відома як "Льодова анатомія". На Європейському конгресі в Базелі 1980 року французькі дослідники зіставили дані комп'ютерної томографії з гравюрами пироговської "Льодової анатомії" і довели їх абсолютну ідентичність.

У 1847 році М.І.Пирогов виїхав на Кавказ, де вперше у світі безпосередньо на полі бою застосував знеболювання ефіром, запропонував використовувати для транспортної іммобілізації кінцівок крохмальні пов'язки. У 1854 році він приїхав у Севастополь, де вперше розроблені основні положення військово-польової хірургії, визначена роль адміністрації на полі бою, сортування поранених, розпочата робота по створенню інституту сестер милосердя. З 1856 по 1861 рік М.І.Пирогов працює спочатку в Одеському, а згодом у Київському навчальному окрузі. Величезна енергія М.І.Пирогова, спрямована на створення недільних шкіл для бідних, боротьба за поліпшення матеріального стану вчителів та лікарів не подобалися царському урядові, що й змусило його подати у відставку 1861 року. Вельми зворушливим було прощання М.І.Пирогова зі студентами Київського університету, яких він закликав вірно служити науці і правді. Студентам подарував свій портрет з написом "Люблю і поважаю молодість тому, що пам'ятаю свою".

М.І.Пирогов перебирається на Поділля, де вперше на Поділлі відкрив сільську лікарню на 30-40 ліжок, а в одній із хат – операційну. Майже щоденно консультував хворих, оперував. У збудованій ним аптеці відпускалися ліки селянам. На багатьох його рецептах зазначалося: "Pro pauper" (для бідного).

З маєтку Вишня М.І.Пирогов тричі виїжджав за кордон. Перший раз – для керівництва професорським інститутом у Німеччині, де під його опікою були І.М.Догель (1830-1916), І.І.Мечников (1845-1916), О.О.Ковалевський (1840-1891), А.А.Потебня(1835-1891). Цікавий епізод з біографії М.І.Пирогова цього періоду. На пароплаві, яким М.І.Пирогов добирався до Німеччини, подорожував канцлер Бісмарк. Коли Бісмарку доповіли, що на пароплаві є медичне світило, той напросився до М.І.Пирогова як пацієнт.

Як відомо, 1864 року в Женеві була підписана Міжнародна конвенція про поліп-

шення долі хворих та поранених у діючій армії, був створений комітет Червоного Хреста. Його засновником був швейцарець Анрі Дюнан (1828-1910), якого 1901 року нагородили Нобелівською премією миру. Але, як стверджував засновник Червоного Хреста, ідея створення міжнародної добровільної організації допомоги хворим та пораненим воїнам у нього виникла під впливом діяльності М.І.Пирогова у Кримській військовій кампанії.

Під час відрядження до Італії М.І.Пирогов консульгував тяжко пораненого в ногу національного героя Італії Джузеппе Гарібальді (1807-1882). У тканинах пораненої ноги Д.Гарібальді він виявив осколок, але видаляти його не став через небезпеку можливої кровотечі. Через якийсь час куля вийшла самостійно, що й врятувало ногу Д.Гарібальді від ампутації. Вдячний пацієнт написав М.І.Пирогову: "... мій дорогий докторе Пирогов, моя рана загоїлася. Я відчуваю потребу подякувати Вам за сердечне піклування, яке Ви виявили до мене, і вміле лікування. Вважайте мене, мій дорогий докторе, Вашим відданим Дж. Гарібальді".

Восени 1876 року М.І.Пирогов одержав телеграму від губернатора Поділля, в якій йшлося про те, що імператор Олександр II по дорозі до Одеси просить організувати йому зустріч з професором у царському поїзді, який для цього зупиниться на станції Вінниця. Під час зустрічі Олександр II запропонував М.І.Пирогову повернутися на державну службу й очолити Міністерство народної освіти Російської імперії, але М.І.Пирогов від пропозиції відмовився.

1880 року до М.І.Пирогова приїжджав професор М.В.Скліфасовський (1836-1904) для погодження деталей святкування його 50-річної наукової, лікарської та громадської

діяльності. Проте урочистості були затьмарені звісткою про тяжку хворобу М.І.Пирогова. Після консилиуму професорів на чолі з М.В.Скліфасовським у М.І.Пирогова запідозрили злоякісну пухлину твердого піднебіння. Знаменитий віденський хірург Теодор Більтрот (1829-1895) діагноз підтвердив, але оперувати було вже пізно. М.І.Пирогов повернувся до маєтку Вишня, де до останніх днів писав свою працю-сповідь "Питання життя. Щоденник старого лікаря, написаний виключно для самого себе, але не без задньої думки, що його прочитає хто-небудь інший". За 26 днів до смерті він сам собі виставив остаточний діагноз і написав про це. Помер М.І.Пирогов у маєтку Вишня 23 листопада 1881 року.

Під час відрядження до Болгарії М.І.Пирогова впізнав його учень Д.І.Виводцев, який продемонстрував Миколі Івановичу свій винахід – апарат для бальзамування трупів. Для цього Д.І.Виводцев використовував ін'єкційну рідину (1 унція тимолу, 10 фунтів гліцерину, 60 фунтів води), якою заповнював одночасно сонні та стегнові артерії. Ідея набальзамувати тіло чоловіка виникла у дружини Олександри Антонівни ще задовго до смерті М.І.Пирогова під впливом прочитаного у журналі "Нива" повідомлення про те, що в Нанті в останні роки стало модним ховати знатних людей у сімейних склепах. З цим проханням вона звернулася до столичного лікаря Д.І.Виводцева, який за власною методикою набальзамував тіло М.І.Пирогова на четвертий день після смерті. На прохання Олександри Антонівни 1885 року біля маєтку Вишня за проектом В.І.Сичугова була збудована церква Миколи-чудотворця зі склепом-усипальницею, де у спеціальному саркофазі зберігається тіло М.І.Пирогова й донині.

Література

1. Ахтемійчук Ю.Т. Праця М.І.Пирогова "Топографічна анатомія, ілюстрована зрізами, проведеними через заморожене тіло людини в трьох напрямках (1852-1854), і атлас" – надання клінічній анатомії фізіологічного та функціонального спрямування (до 125-річчя від дня смерті М.І.Пирогова) / Ю.Т.Ахтемійчук, Г.М.Топоров, В.П.Пішак // *Клінічна анатомія та оперативна хірургія*. – 2006. – Т. 5, № 3. – С. 93-98.
2. Золотарев Б.Ю. Тайный советник: роман / Б.Ю.Золотарев, Ю.П.Тюрин. – М.: Современник, 1986. – 688 с.
3. Куприянов В.В. Научное наследие Н.И.Пирогова в анатомии и его значение для медицины / В.В.Куприянов // *Арх. анат.* – 1960. – Т. 39, вып. 10. – С. 3-13.
4. Лютик М.Д. Кафедра топографічної анатомії та оперативної хірургії Буковинської державної медичної академії: історичний нарис / М.Д.Лютик, В.П.Пішак. – Чернівці, 2001. – 84 с.

С. ЛУКАНЬОВА, М. ЛЮТИК.